

УДК 929(477) Адріанова-Перетц В. П.

*Сергій Миколайович МІЩУК,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ);*

*Галина Анатоліївна МІЩУК,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Житомир)*

**В. П. АДРІАНОВА-ПЕРЕТЦ (1888–1972) —
УЧЕНА, ДОСЛІДНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ
СТАРОВИНИ: ДО 130-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ**

Досліджено внесок видатного українського літературознавця, текстолога, фольклориста, історика літератури, члена-кореспондента ВУАН В. П. Адріанової-Перетц у дослідження української старовини та участь ученої в українському науковому житті.

Розглянуто життєвий шлях ученої. Показано активну участь В. П. Адріанової-Перетц у роботі Семінарія російської філології під керівництвом професора В. М. Перетца: дослідження рукописно-книжкової спадщини у Полтаві (1910 р.), Житомирі (1910 р.), Ніжині (1914 р.) та Києві (1915 р.). Її участь в Семінарії російської філології сприяла продовженню активного наукового життя й надалі. Визнанням наукових заслуг ученої було обрання її у 1914 р. дійсним членом Товариства любителів давнього письменства.

Доведено, що В. П. Адріанова-Перетц була одним із засновників Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді. У руслі пошуків Товариства досліджувала історію давнього українського театру та його взаємозв'язок із західноєвропейським, збирала матеріал з історії українських пародій XVIII ст. тощо. У 1926 р. за вагомий внесок до українознавства була обрана до складу ВУАН.

Висвітлено співпрацю В. П. Адріанової-Перетц із Комісією давнього українського письменства ВУАН: складала бібліографію українських рукописів

і стародруків, що зберігалися у фондах архівів та бібліотек Ленінграда; створила кілька тисяч карток із бібліографічним описом виявлених пам'яток давнього українського письменства.

Запропоновано ретельне дослідження подальшої участі В. П. Адріанової-Перетц в українознавчих студіях і науковому житті.

Ключові слова: В. П. Адріанова-Перетц, учена, українська старовина, Всеукраїнська академія наук, наукова діяльність.

У 2018 р. виповнилося 130 років від дня народження Варвари Павлівни Адріанової-Перетц (1888–1972) — видатного українського літературознавця, текстолога, фольклориста, історика літератури, члена-кореспондента ВУАН (1926) та АН СРСР (1943).

Нині, у світлі 100-річного ювілею Національної Академії Наук України в українському соціумі постала нагальна необхідність дослідження життя та діяльності видатних українських учених. Стрімке зростання в ХХІ ст. суспільного інтересу до історико-біографічних студій стало прикметною ознакою наукового дискурсу та відображенням нових духовних та інтелектуальних процесів, що відбуваються в науковому середовищі України. У цьому сенсі набуває актуальності вивчення внеску В. П. Адріанової-Перетц в українознавство та українське наукове життя.

Варто зазначити, що дослідженням цієї постаті займалися чимало дослідників, як то: І. Єрьомін, Л. Дмитрієв, Н. Дробленкова, Д. Ліхачов, О. Панченко, В. Покровська, А. Ціпко, А. Шаповал та ін.¹ Статті про В. П. Адріанову-Перетц увійшли до низки енциклопедичних видань, а саме: «Радянської енциклопедії історії України» (Київ, 1969, т. 1, с. 30), «Енциклопедії сучасної України» (Київ, 2001, т. 1, с. 197–198), «Енциклопедії історії України» (Київ, 2003, т. 1, с. 42) та ін.

Народилася майбутня вчена 12 травня 1888 р. у м. Ніжині Чернігівської губернії. У 1890–1902 рр. родина Адріанових мешкала у м. Оренбурзі, де батько В. П. Адріанової — Павло Олександрович

¹ *Еремін І. П.* Очерк научной деятельности члена-корреспондента АН СССР В. П. Адриановой-Перетц // ТОДРЛ. – Ленинград, 1958. – Т. 14. – С. 28–32; *Дмитриев Л. А., Дробленкова Н. Ф., Лихачев Д. С., Панченко А. М.* Варвара Павловна Адрианова-Перетц [некролог] // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – Ленинград, 1973. – Т. 32. – Вып. 1. – С. 100–103; *Дмитриев Л. А.* «Слово о полку Игореве» в трудах В. П. Адриановой-Перетц // ТОДРЛ. – Ленинград, 1974. – Т. 29. – С. 6–11; *Покровская В. Ф.* К столетию В. П. Адриановой-Перетц // Там само. – Ленинград, 1992. – Т. 45. – С. 13–14; *Ціпко А.* Адріанової-Перетц Варвара Павлівна // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда. – Вишгород : ПП Сергійчук М. І., 2013. – С. 17–184; *Шаповал А. І.* Участь В. П. Адріанової-Перетц в українському науковому житті: епістолярний дискурс (до 130-річчя від дня народження) // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 21. – Київ, 2017. – С. 536–563.

служив інспектором Оренбурзького учбового округу. З 1902 р. родина Адріанових проживає у м. Вінниці — П. О. Адріанов отримав посаду помічника попечителя Київського навчального округу, до якого входили Київська, Волинська, Чернігівська, Полтавська та Подільська губернії. У м. Вінниці Варвара Павлівна закінчує гімназію з найвищими оцінками, як і її два старших брати.

У 1903–1905 рр. В. П. Адріанова навчалася в Київській Державній жіночій гімназії Св. Ольги. Протягом 1905–1914 рр. вона працювала у жіночих гімназіях Києва — викладала російську мову, словесність і методику російської мови.

Із 1906 р. В. П. Адріанова навчається на відділі слов'яно-російської філології історико-філологічного відділення Київських вищих жіночих курсів, які закінчила у 1910 р. На курсах викладали переважно професори Університету Св. Володимира, зокрема й професор російської мови та словесності В. М. Перетц. Восени 1907 р. саме він заснував у Києві Семінарії російської філології, членами якого були 68 студентів Університету Св. Володимира та Київських вищих жіночих курсів. Серед них такі відомі в майбутньому постаті, як М. К. Гудзій, С. І. та В. І. Маслови, О. А. Назаревський, І. І. Огієнко, С. Ф. Шевченко, С. О. Щеглова та ін. Слід зазначити, саме професор В. М. Перетц відіграв вирішальну роль у становленні В. П. Адріанової як ученої, починаючи з її участі в Семінарії російської філології. Він звертав увагу своїх учнів передусім на вивчення матеріалів, що стосувалися історії давньої української літератури та долі пам'яток XI–XIII ст. в українській літературі [3, арк. 1]. Літературознавча школа професора В. М. Перетца розвивала філологічний метод дослідження пам'яток письма та друку. Водночас специфіка його методології дослідження рукописно-книжкової спадщини полягала в тому, що вона включала методи як історико-джерелознавчого, так і історико-кігознавчого аналізу пам'ятки.

Історія створення та діяльність Семінарії російської філології викладена в окремих працях, своєрідних стислих звітах, підготовлених колегіально його учасниками, учнями професора В. М. Перетца з приводу п'яти- та двадцятиріччя його створення [14, 15].

На першому засіданні Семінарії, 10 жовтня 1907 р., В. П. Адріанова виголосила свою першу доповідь «Филология и ее методы». У подальшому, на наукових засіданнях Семінарії вона виголосила ще низку доповідей: «Приемы изучения древнерусских переводных памятников» (14 листопада 1907 р.), «Евангелие Фомы в украинской литературе» (21 лютого 1908 р.), «Отрывок малорусской Псалтыри XIV в. библиотеки Университета св. Владимира» (16 квітня 1908 р.), «Толковая Палея в свете новых исследований» (15 квітня 1909 р.),

«Цена книги в древней Руси XV–XVIII вв.» (14 жовтня 1909 р.), «Аристотелевы Врата в исследовании проф. Сперанского и новый киевский список их» (9 жовтня 1910 р.), «Следы кельтского влияния на славянский язык и новая гипотеза академика Шахматова» (9 листопада 1911 р.). Усього сім доповідей було виголошено В. П. Адріановою у Києві на наукових засіданнях Семінарію російської філології [14, с. 20–34].

За результатами наукової роботи у галузі наукового опису рукописних книг і стародруків вісім студентів-учасників Семінарію (В. П. Адріанова, С. О. Богуславський, О. О. Грузинський, М. К. Гудзій, С. І. Маслов, І. І. Огієнко, О. А. Назаревський, С. О. Щеглова) були обрані членами-кореспондентами Імператорського товариства любителів давнього письменства.

Велике значення для дослідження історії та культури України мали екскурсії членів Семінарія російської філології під керівництвом професора В. М. Перетца, що були проведені на етнічних українських територіях. Зокрема В. П. Адріанова брала участь у дослідженні рукописно-книжної спадщини в Полтаві (1–9 червня 1910 р.), Житомирі (21–26 жовтня 1910 р.), Ніжині (18–20 лютого 1914 р.). Також вона досліджувала пам'ятки Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії та бібліотеки Видубецького монастиря у Києві.

Експедиція до Полтавського єпархіального давньосховища та Катеринославського губернського музею імені О. М. Поля відбувалася 1–9 червня 1910 р. у складі: професорських стипендіатів С. Ф. Акимовича, М. К. Гудзія, О. С. Грузинського, С. О. Богуславського, С. І. Маслова, А. А. Ришкова, Є. К. Тимченка; слухачів Вищих жіночих курсів В. П. Адріанової, Є. Л. Неверової, Є. В. Руткевич, А. І. Сичевської, Є. М. Шуляк та С. О. Щеглова. В. П. Адріанова досліджувала список популярної у середньовічній православній культурі пам'ятки «Звезда Пресветлая» 1772 р. Вона навела короткий перелік списків цього твору із зазначенням місця їхнього зберігання, провела порівняння з опублікованими творами [9, с. 80–99]. У Музеї О. М. Поля їй належав опис збірника аскетичних творів XVIII ст., у якому вона відзначила елементи української мови. Опис, укладений В. П. Адріановою, було повністю вміщено у Додатках до «Отчета» [10, с. 21]. Кожен із членів Семінарія, хто описував рукописні книги та стародруки, підготував свої матеріали, що теж були опубліковані.

Іntenсивно працювали члени Семінарія під час експедиції у Житомирі (21–26 жовтня 1910 р.). Це були: А. В. Багрій, Є. С. Бражніков, М. К. Гудзій, А. О. Назаревський, А. А. Требін, В. П. Адріанова та С. О. Щеглова. Члени Семінарія докладно описали найцінніші ру-

кописи Волинського єпархіального давньосховища (далі — ВЄД), серед яких були рідкісні документи XV–XVI ст. У збірці давньосховища перебували також актові документи XVII–XIX ст. В. П. Адріанова вивчала «Євангеліє учительне» 1750 р. та Збірник слів і повчань, а також Апостоли, Мінеї XVI–XVII ст., Тріодь пісню XVI ст., збірники, написані українським скорописом XVIII ст.

В «Отчете» В. М. Перетца містяться дані стосовно розташування, організації комплектування та зберігання фонду старожитностей у Житомирі на початку XX ст. [4]. Доля житомирської старовини трагічна: під час Першої світової війни значна частина її була перевезена до Харкова та ймовірно загинула в період Другої світової війни. Слід зазначити, зібрання ВЄД у 1910-х рр. за кількістю рукописних книг і стародруків мало велике наукове значення; завдяки дослідницькій праці науковців ці колекції були проаналізовані, увійшли до наукового обігу й отримали високу оцінку академічних фахівців.

Експедиція Семінарія російської філології до Ніжина проходила 18–20 лютого 1914 р. Зібрання рукописів з бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородька з професором В. М. Перетцем досліджували В. П. Адріанова, Л. Т. Білецький, О. С. Грузинський та С. Ф. Шевченко. У 1914 р. рукописний відділ бібліотеки Інституту складався зі 180 рукописів XIV–XIX ст., а сформувався переважно з пожертвувань і придбань. В. П. Адріанова досліджувала окремі пам'ятки — «Хождение в Иерусалим Варлаама Леницкого», виданого арх. Леонідом за рукописом Московського публічного музею, та «Піітику» XVIII ст. [12, с. 29–32, 33–73]. На спеціальному засіданні кожен із учасників Семінарія зробив доповідь на тему власних студій у книгосховищі інституту.

У 1914 р. професор В. М. Перетц перейшов на службу до Санкт-Петербургу та проводив експедиції вже київських і санкт-петербурзьких студентів і магістрантів. 30 травня – 10 липня 1915 р. він провів Семінарій у Києві, зокрема, у бібліотеці Видубецького монастиря — для досвідчених членів, а в бібліотеці Київської духовної академії — для молодших, де вони працювали за сприяння А. С. Криловського і М. І. Петрова. Були описані також рукописи Михайлівського Золотоверхого монастиря. У роботі брали участь В. П. Адріанова, О. В. Багрій, С. Ф. Шевченко, С. А. Щеглова, а також російські члени Семінарію — С. Д. Балухатий, С. А. Єрьомін, В. П. Красносельський, А. І. Нікіфоров, А. П. Сисоєв та І. І. Фетісов. В. П. Адріанова описала списки світських творів XVII ст. зі збірки Видубецького монастиря: «Задонщина», «Разрядные книги», «Житие Петра Великого», «Описание путешествия Петра Великого за границу в 1697–1698 гг.», «Родословец», чернетки листів князя Михайла Волконського тощо [13, с. 182–197].

У період роботи в Семінарії В. П. Адріанова починає активно друкувати свої наукові праці. У 1908 р. її першим опублікованим дослідженням стала праця «Київський уривок Псалтиру XIV віку», надрукована у другій книзі «Записок Українського наукового товариства в Києві» (випуск було присвячено видатному українському мовознавцю, педагогові та громадському діячеві П. Г. Житецькому). За бажанням П. Г. Житецького та сприянням професора В. М. Перетца відбулося знайомство В. П. Адріанової з ювіляром, який позитивно відгукнувся про дослідницю-початківця [8, с. 34].

За порадою професора В. М. Перетца В. П. Адріанова досліджує взаємодію української літературної та народної творчості й видає у 1909 р. працю «Евангелие Фомы в старинной украинской литературе». У цей час вона завершує працю «К литературной истории Толковой Палеи» та публікується в «Трудах Киевской духовной академии», а в 1910 р. видається окремою брошурою.

За результатами експедицій Семінарія та досліджень було надруковано низку праць ученої, серед них: «Замечания о «Звезде Пресветлой» (1910), «Два сборника слов и поучений укр. письма, принадлежащие Волынскому древлехранилищу» (1911), «Материалы для истории цен на книги в древней Руси XV–XVIII вв.» (1912), «Материал Архива Имп. Геогр. Товариства з українознавства» (1914), «Хожение игумена Даниила в украинской литературе» (1914), «К истории легенды о странствующем жиде в старинной русской л-ре» (1915) та ін. [15, с. 34–35].

Участь В. П. Адріанової в Семінарії російської філології під керівництвом професора В. М. Перетца сприяла продовженню її активного наукового життя й надалі. Визнанням наукових заслуг ученої стало обрання її у 1914 р. дійсним членом Товариства любителів давнього письменства.

На запрошення ради Вищих жіночих курсів А. В. Жекуліної В. П. Адріанова працювала асистентом професора В. М. Перетца та викладала історію давньоруської літератури у 1911–1914 рр.

Склавши у 1912 р. екстерном іспити за курс історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира В. П. Адріанова була залишена для підготовки до професорського звання. Після складання магістерських іспитів у Київському університеті, восени 1914 р. В. П. Адріанова перевелася до Петроградського університету. У жовтні 1917 р. вона захистила магістерську дисертацію «Житие Алексея человека Божия в древней русской литературе и народной словесности», що отримала високу оцінку вчених, зокрема й видатного українського історика М. С. Грушевського [1, с. 158–159]. У 1917 р. її праця була відзначена Великою Ломоносівською премією РАН.

У цей період В. П. Адріанова досліджує пам'ятки давньої Русі в рукописних відділах Академії наук і Публічної бібліотеки, архівах Петрограду, викладає в учбових закладах міста. У 1917 р. її обирають екстраординарним професором Петроградського вищого педагогічного інституту.

У 1917–1921 рр. В. П. Адріанова разом із академіком В. М. Перетцем (дійсний член Російської АН із 1914 р.) мешкають у Самарі: групу петроградських професорів відрядили для організації Самарського державного університету. Тут відбулося їхнє вінчання, родиною викладали в університеті та досліджували матеріали місцевих архівів.

Перебуваючи поза межами Києва (мешкаючи в Петрограді та Самарі), В. П. Адріанова-Перетц та В. М. Перетц не полишали поза увагою українське наукове життя. Під час створення Української академії наук (з 1921 р. — Всеукраїнська академія наук) В. М. Перетц бере активну участь у розробці концепції Академії. У 1918 р. він передав до Києва короткий план організації української академії наук наступного змісту: «До завдання академії належить наукова праця і підготування українських діячів на науковому ґрунті. Осередком являється група академіків, що працюють в обсягу наук гуманістичних, математичних і природничих. Академіки кермують діяльністю комісій. При академії організуються відповідні семінарії, де будуть науково підготовлятися молоді люди, що покінчили університет. До академії повинно належати відповідне число лабораторій, архівів і бібліотек, книжок і рукописів. Окрім цього треба передати в її розпорядження різні київські архіви, збори рукописів і міський музей. До діяльності комісій належить скласти загально доступний словник живої української мови, скласти бібліографію книжок на українській і інших мовах, урегулювати питання граматики української мови і т. п.» [7]. У 1919 р. він був обраний одним із перших академіків Української академії наук — позаштатним академіком по кафедрі української мови. В. М. Перетц бере активну участь у діяльності Академії: на засіданні Історичної секції виголосив доповідь «Проба засвоєння морально-філософських творів у київській літературі перш. пол. XVII в.» (1925) та був обраний дійсним членом Видавничої Комісії Історичної секції (1927).

Наприкінці 1927 р. з ініціативи та під головуванням В. М. Перетца почала діяти академічна Комісія давнього українського письменства (припинила діяльність у 1933 р.), яка поставила головним завданням складання наукової системної бібліографії давнього українського письменства, розшук в архівах, бібліотеках і музеях пам'яток літератури XI–XVIII ст., підготовку їх до друку та філологічне й історичне дослідження. До роботи у Комісії він, окрім київських науковців, за-

лучив своїх учнів, які працювали на ниві літературознавства у Ленінграді та Москві.

У 1920-х рр. академік В. М. Перетц друкує низку праць у часописі «Україна»: «Українська паралель до повісті «Горе Злочастіє» (1924), «Федір Колеса про генезу українських народних дум (Федір Колеса. Українські народні думи у відношенню до пісень, віршів і похоронних голосінь» (1925, рецензія), «Василь Олександрович Щавинський» (1925, некролог), «М. Грушевський. Історія української літератури». — Частина перша, 1923. (1925, рецензія, обговорення), «Театральні ефекти в старовинному українському театрі» (1926), «Пісні народья» Петра Степановича Писаревського — (1927, рецензія).

В. П. Адріанова-Перетц була надійним помічником і порадиником академіка В. М. Перетца, брала участь у його наукових проектах і також відігравала значну роль в українському науковому житті.

Засноване з ініціативи академіка В. М. Перетца у Петрограді у грудні 1921 р. Товариство прихильників української історії, письменства і мови (з 1923 р. — Товариство дослідників української історії, письменства і мови в Петрограді (Ленінграді) проводило активну роботу і діяло як складова частина Історико-філологічного відділу ВУАН. Разом із В. П. Адріановою-Перетц засновниками цього Товариства були А. І. Лещенко, І. І. Фетисов та ін. Товариство проводило дослідження українських матеріалів у архівах і бібліотеках Петрограда (Ленінграда), публічні засідання, на яких були прочитані доповіді з української історії, письменства та мови. У 1927 р. Товариство святкувало 100-річний ювілей першого збірника українських пісень М. О. Максимовича та видало три «Наукові збірники», присвятивши перший із них пам'яті Івана Франка. У руслі наукових пошуків Товариства В. П. Адріановою-Перетц були проведені дослідження і на засіданнях виголошені доповіді: «Український паломник Данило Корсунський» (1924), «Вірші та народні українські стихи про «плач Адама» (1925), «Прислів'я Полтавщини в записах 1850-х років» (1926) та ін. [2].

У 1925 р. академік В. М. Перетц ініціював обрання членами-кореспондентами ВУАН представників Товариство дослідників української історії, письменства і мови у Ленінграді В. П. Адріанової-Перетц і А. Я. Лещенка. У 1926 р. за вагомих внесок у галузі українознавства їх було обрано членами-кореспондентами ВУАН. У листі до С. О. Єфремова у 1926 р. В. М. Перетц подякував за уважне ставлення до його пропозиції та висловив сподівання на активізацію їхніх досліджень у галузі українознавства [6, арк. 9].

Із 1927 р. за ініціативи та під головуванням академіка В. М. Перетца почала діяти Комісія давнього українського письменства ВУАН

(припинила діяльність у 1933 р.), головним завданням якої було складання наукової системної бібліографії давнього українського письменства, розшук, дослідження та публікація українських пам'яток. В. П. Адріанова-Перетц тісно співпрацювала з Комісією: досліджувала «Хождение» Даниїла Паломника, складала бібліографію українських рукописів і стародруків, що зберігалися у фондах архівів і бібліотек Ленінграда. Вона також склала декілька тисяч карток із бібліографічним описом виявлених пам'яток давнього українського письменства. У 1932 р. В. П. Адріанова-Перетц видала «Издания «Комісії українського письменства доби феодалізму» Всеукраїнской академії наук», в якій підсумувала її діяльність та проаналізувала видані праці.

В. П. Адріанова-Перетц друкувала праці українською мовою у низці видань ВУАН. Так, у «Записках Історико-філологічного відділу ВУАН» вийшли друком роботи «Донило Корсунський — паломник XVI віку» (Київ, 1926, кн. 9) та «До історії пародії на Україні в XVIII віці — «Служба пиворізам» 1740 р.» (Київ, 1928, кн. 18). У Ювілейному збірнику на пошану академіка М. С. Грушевського, що був виданий у «Записках Історико-філологічного відділу ВУАН» (Київ, 1928) була надрукована стаття «Стара українська етимологія слова «горілка». В часописі «Україна» побачили світ статті «Сцена та костюм в українському театрі XVII–XVIII вв.» (Київ, 1925, кн. 3) та «З діяльності єзуїтів на Україні і Білорусі наприкінці XVI ст. за новими документами» (Київ, 1927, кн. 3). У «Етнографічному віснику» (часопис Етнографічної комісії ВУАН), головним редактором якого був академік А. М. Лобода надруковані праці В. П. Адріанової-Перетц «Полтавські прислів'я в записках 1850-х років» (1926, кн. 3) та «Казки про лисицю-сповідницю» (1932, кн. 10). У працях періоду 1925–1932 рр. В. П. Адріанова-Перетц використала, проаналізувала і частково опублікувала тексти пам'яток, що знаходилися у фондах музеїв Києва та Всенародної бібліотеки України (нині — НБУВ). Також вона використовувала документи, що друкувалися у той час в Ленінграді.

Наприкінці 1920-х рр. в Україні на тлі боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» розгортається переслідування вчених, які працювали в галузі українознавчих студій. ВУАН переходить під контроль партійних і державних органів. Спроба висунення у 1929 р. кандидатури В. П. Адріанової-Перетц на обрання до складу дійсних членів ВУАН зазнає невдачі: під тиском влади вона змушена була зняти свою кандидатуру.

Із 1934 р. наступив складний і тяжкий період у житті В. П. Адріанової-Перетц. У 1934 р. за сфабрикованою справою про так звану

«Російську національну партію» в Ленінграді заарештували В. М. Перетца та за вироком Особливої наради при Колегії ОДПУ заслали на три роки в Саратов, куди він змушений був виїхати важкохворим у супроводі дружини. Вченого виключили зі складу АН СРСР та ВУАН. З 1934 р. В. П. Адріанова-Перетц працювала на посаді старшого наукового співробітника та вченого секретаря сектору давньоруської літератури Інституту російської літератури АН СРСР («Пушкинский Дом»). У 1935 р. їй присуджено науковий ступінь доктора філологічних наук (за сукупністю праць). На вимогу В. М. Перетца В. П. Адріанова-Перетц залишалася та працювала у Ленінграді, проте регулярно приїздила до Саратова, що полегшувало життя тяжкохворого безпомічного чоловіка. Внаслідок тяжкої хвороби В. М. Перетц помер 24 вересня 1935 р. у Саратові і був похований на Воскресенському кладовищі.

Після смерті вченого його колеги й учні підтримували В. П. Адріанову-Перетц, запрошували її у Київ. На їхнє прохання вона надіслала до Києва примірники праць ученого, світлини гімназійного, студентського та київського періодів, а також могили.

Переслідування науковців у другій половині 1930-х рр. призвели до того, що В. П. Адріанова-Перетц змушена була відійти від українознавчих студій і на декілька років перервала роботу у ВУАН. У Ленінграді також відмовлялися друкувати наукові праці українських учених.

Проте контакти В. П. Адріанової-Перетц з українськими вченими С. І. Масловим, І. Ф. Єрофєєвим та іншими не поривалися: відбувалося листування, обмінювалися підготовленими працями, інформували про наукову діяльність, відшукували й надсилали матеріали та літературу для наукових досліджень, надавали консультації, писали рецензії тощо.

У 1941 р. вчену за сприяння члена-кореспондента АН УРСР С. І. Маслова, що займав посаду завідувача відділу стародавньої української літератури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР та директора цього інституту академіка АН УРСР О. І Білецького було поновлено на роботі в АН УРСР: члена-кореспондента АН УРСР В. П. Адріанову-Перетц було введено до штату відділу давнього письменства Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР. Було також погоджено тему дослідження, котре вона мала виконувати за тематикою досліджень інституту.

Під час Другої світової війни В. П. Адріанову-Перетц було евакуйовано з Ленінграда до Ташкента, у 1943 р. вона переїхала до Казані, де продовжувала наукову роботу. У 1943 р. її було обрано членом-кореспондентом АН СРСР.

У воєнні роки дослідниця підтримувала творчі зв'язки з українськими вченими: допомагала у проведенні українознавчих студій, співпрацювала з Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР. В. П. Адріанова-Перетц долучилася до пропозиції С. І. Маслова взяти участь у розробці Інститутом теми взаємозв'язку української та російської літератур. Результатом багаторічної роботи стали праці «Из истории русско-украинских литературных связей в XVII веке. (Украинские переводы «Хождения» игумена Даниила и «Сказание Афродитиана» (1961) та «Материалы к вопросу о русско-украинских связях XV–XVIII вв.» (1964).

У повоєнний період В. П. Адріанова-Перетц працювала в Інституті російської літератури АН СРСР, де очолювала сектор давньоруської літератури до виходу на пенсію 1954 р. За видатні наукові досягнення у 1955 р. відзначена премією АН СРСР.

Із виходом на пенсію В. П. Адріанова-Перетц вела активну діяльність: продовжувала наукові студії, консультувала молодих учених, займалася редакторською діяльністю, підтримувала тісні зв'язки із колегами з Києва тощо. Вчена була автором низки робіт: у 1957 р. в Києві надрукована праця «З історії сатирично-гумористичної рукописної української літератури XVII–XVIII вв.», у 1964 р. — «Памяти Игоря Петровича Еремина», у 1966 р. — «Памяти Николая Каллиниковича Гудзия»; у 1968 р. — «Начало пути в Киевском семинаре В. Н. Перетца» для збірника, присвяченого М. К. Гудзію.

У 1957–1958 рр. із нагоди 70-річчя від дня народження В. П. Адріанової-Перетц та 50-річчя її наукової діяльності у Києві були влаштовані АН УРСР урочисті заходи: українські вчені вітали ювілярку — надсилали вітальні листи та телеграми, присвячували свої праці тощо.

Монографія В. П. Адріанової-Перетц «Слово о полку Игореве» и памятники русской литературы XI–XIII вв.» (Ленінград, 1967) стала підсумком багаторічних досліджень ученої у царині історичного і текстологічного аналізу найвидатнішої пам'ятки давньоруського письменства. У листі до О. А. Назаревського вона висловила бажання, щоб молоді українські науковці продовжили роботу над видатною пам'яткою літератури [5, арк. 1 зв.].

В. П. Адріанова-Перетц багато часу та уваги приділяла збереженню пам'яті про В. М. Перетца та публікації його праць. Завдяки її клопотанням у 1957 р. В. М. Перетца було реабілітовано та «поновлено в правах академіка» [4, 3 арк.] У 1962 р. вийшов друком підготовлений В. П. Адріановою-Перетц збірник неопублікованих праць ученого, що підсумував великий цикл його робіт із історії української літератури XVI–XVIII ст. Також вона допомагала українським до-

слідникам у вивченні життя та наукової діяльності В. М. Перетца та висвітленні роботи Семінарія російської філології.

Із ім'ям В. П. Адріанової-Перетц пов'язаний значний етап розвитку української науки та дослідження давньої української старовини. Своєю багаторічною багатогранною науковою діяльністю вона разом із іншими науковцями заклала фундамент вивчення значної кількості пам'яток української історії та культури. Варвара Павлівна Адріанової-Перетц упродовж усього життя слугувала українській науці, її постать і велика наукова спадщина потребують подальших досліджень.

1. *Грушевський М.* Рец.: В. П. Адрианова. Житие Алексея человека Божия в древней русской литературе и народной словесности. Петроград, 1917 [Текст] / М. Грушевський // Україна. – 1924. – № 4. – С. 158–159.
2. Звідомлення Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді за перше п'ятиріччя (1922–1926) [Текст]. – Київ, 1927. – 22 с.
3. ІР НБУВ, ф. X, № 4758, 2 арк.
4. ІР НБУВ, ф. 49, № 374, 3 арк.
5. ІР НБУВ, ф. 78, № 402, 2 арк.
6. ІР НБУВ, ф. 257, оп. 5, спр. 75, 10 арк.
7. Лист академіка В. М. Перетца [Текст] // Вісті краюї преси. – Київ, 1918. – 16 лип.
8. *Назаревский А. А.* Из воспоминаний о молодых годах В. П. Адриановой-Перетц [Текст] / А. А. Назаревский // ТОДРЛ. – Ленинград, 1958. – Т. 14. – С. 34.
9. *Перетц В. Н.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав 1–9 июня 1910 г. [Текст] / В. Н. Перетц. – Киев : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1910. – С. 80–99.
10. *Перетц В. Н.* Приложения: III. Рукописные сборники Музея им. А. Н. Поля [Текст] / Перетц В. Н. // Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав 1–9 июня 1910 г. – Киев : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1910. – С. 21.
11. *Перетц В. Н.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 г. [Текст] / В. Н. Перетц. – Киев : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1911. – С. 99–110.
12. *Перетц В. Н.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Нежин 18–20 февраля 1910 г. [Текст] / В. Н. Перетц. – Киев : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1911. – С. 29–32, 33–73.
13. *Перетц В. Н.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Киев 30 мая – 10 июля 1915 г. С приложением описания древних рукописей и старопечатных книг Киево-Выдубецкого монастыря [Текст] / В. Н. Перетц. – Киев : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1916. – С. 182–197.
14. Семинарий русской филологии при Императорском университете св. Владимира под руководством В. Н. Перетца. Первое пятилетие [Текст]. – Киев, 1912. – 64 с.
15. Семинарий русской филологии Академика В. Н. Перетца. Участники Семинария — своему учителю [Текст]. – Ленинград, 1929. – 60 с.

REFERENCES

1. Hrushevskiy, M. (1924). *Rets.: V. P. Adrianova. Zhitie Alekseia cheloveka Bozhiiia v drevnei russkoi literature i narodnoi slovesnosti. Petrograd, 1917* [V. P. Adrianova. The Life of Alexei the Man of God in ancient Russian literature and folk literature. Petrograd, 1917]. Ukraina, 4, 158–159. [In Ukrainian].
2. *Zvidomlennia Tovarystva doslidnykiv ukrainskoi istorii, pysmenstva ta movy u Leninhradi za pershe piatyrichchia* [Report of the Society of Researchers of Ukrainian History, Writing and Language in Leningrad for the First Five-Year Plan (1922–1926)]. (1927). Kyiv. [In Ukrainian].
3. Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, fond X, unit 4758, 2 pp. Kyiv. [In Ukrainian].
4. Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, fond 49, unit 374, 3 pp. Kyiv. [In Ukrainian].
5. Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, fond 78, unit 402, 2 pp. Kyiv. [In Ukrainian].
6. Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, fond 257, inventory 5, file 75, 10 pp. Kyiv. [In Ukrainian].
7. *Lyst akademika V. M. Perettsa* [Letter from Academician V.M. Peretz]. (1918, 16 jul.). Visti kraievoi presy. Kyiv. [In Ukrainian].
8. Nazarevskii, A. A. (1958). *Iz vospominanii o molodykh godakh V. P. Adrianovoi-Perettc* [From the memories of the young years of V. P. Adrianova-Peretz]. In *Works of the Old Russian Literature Department* (Vol. 14, p. 34). Leningrad. [In Russian].
9. Perettc, V. N. (1910). *Otchet ob ekskursii seminarii russkoi filologii v Poltavu i Ekaterinoslav 1–9 iunია 1910 g.* [Report on the Excursion Seminary of Russian Philology in Poltava and Ekaterinoslav from June 1–9, 1910]. (Pp. 80–99). Kyiv. [In Russian].
10. Perettc, V. N. (1910). *Prilozheniia: III. Rukopisnye sborniki Muzeia im. A. N. Polia* [Appendices: III. Handwritten collections of the Museum. A.N. Fields]. In *Otchet ob ekskursii seminarii russkoi filologii v Poltavu i Ekaterinoslav 1–9 iunია 1910 g.* (P. 21). Kyiv. [In Russian].
11. Perettc, V. N. (1910). *Otchet ob ekskursii seminarii russkoi filologii v Zhytomir 21–26 oktiabria 1910 g.* [Excursion excursion report in Russian philology to Zhytomyr from October 21 to 26, 1910]. (Pp. 99–110). Kyiv. [In Russian].
12. Perettc, V. N. (1911). *Otchet ob ekskursii seminarii russkoi filologii v Nezhin 18–20 fevralia 1910 g.* [Excursion excursion report in Russian philology in Nizhyn February 18–20, 1910]. (Pp. 29–32, 33–73). Kyiv. [In Russian].
13. Perettc, V. N. (1916). *Otchet ob ekskursii seminarii russkoi filologii v Kiev 30 maia – 10 iulia 1915 g. S prilozheniem opisaniia drevnikh rukopisei i staropechatnykh knig Kievo-Vydubetckogo monastyria* [Report on excursion to the seminary of Russian philology in Kiev May 30 – July 10, 1915. Attached are descriptions of ancient manuscripts and old printed books of the Kiev-Vydubychi monastery]. (Pp. 182–197). [In Russian].
14. *Seminarii russkoi filologii pri Imperatorskom universitete sv. Vladimira pod rukovodstvom V. N. Perettca. Pervoe piatiletie* [Seminary of Russian Philology at the Imperial University of St. Vladimir under the direction of V. N. Peretz. First five years]. (1912). Kyiv. [In Russian].

15. *Seminarii russkoi filologii Akademika V. N. Peretca. Uchastniki Seminarii — svoemu uchiteliu* [Seminary of Russian Philology Academician V. N. Peretz. Seminary participants — to their teacher]. (1929). Leningrad. [In Russian].

Стаття надійшла 11.11.2018 р.

Mishchuk Serhii, Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Research Fellow of the Institute of Biographical Researches of VNLU (Kyiv);

Mishchuk Galyna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of World History of Ivan Franko Zhytomyr State University (Zhytomyr).

V. P. Adrianova-Peretz (1888–1972) — scientist, researcher of the Ukrainian antiquity: on the 130th anniversary of the birth.

The article presents the contribution of the prominent Ukrainian literary critic, textologist, folklorist, literary historian, correspondent member of the All-Ukrainian AS V. P. Adrianova-Peretz to the study of the Ukrainian antiquity and the scientist's participation in the Ukrainian scientific life.

The life path of the scientist is considered. An active participation of V. P. Adrianova-Peretz in the work of the Seminar of Russian Philology directed by Professor V. M. Peretz: studying the manuscript and book heritage in Poltava (1910), Zhytomyr (1910), Nizhyn (1914) and Kyiv (1915) is shown. Her participation in the Seminar of Russian Philology contributed to further continuation of an active academic life. Her election in 1914 as a full member of the Society of Ancient Literature proved the recognition of scientific merit of the scholar.

It was proved that V. P. Adrianova-Peretz was one of the founders of the Society for the Research of Ukrainian History, Literature and Language in Leningrad. In the context of the research of the Society, she studied the history of the ancient Ukrainian theater and its interconnection with the West European one, collected material on the history of Ukrainian parodies of the eighteenth century, etc. In 1926, for the significant contribution in the field of Ukrainian studies, she was elected to the All-Ukrainian AS.

The cooperation of V. P. Adrianova-Peretz with the Commission of Ancient Ukrainian Writing of the All-Ukrainian AS is covered. She compiled a bibliography of Ukrainian manuscripts and old printed books stored in the archives and libraries of Leningrad; and also made several thousand cards with bibliographic descriptions of the discovered monuments of ancient Ukrainian writing.

It is suggested to carry out a detailed research of further participation of V. P. Adrianova-Peretz in Ukrainian studies and scientific life.

Key words: V. P. Adrianova-Peretz, scholar, Ukrainian antiquity, All-Ukrainian Academy of Sciences, scientific activity.

Мищук С. Н., доктор исторических наук, профессор, ведущий научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев);

Мищук Г. А., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Житомирского государственного университета имени Ивана Франка (Житомир).

В. П. Адрианова-Перетц (1888–1972) — ученый, исследователь украинской старины: к 130-летию со дня рождения.

Исследован вклад выдающегося украинского литературоведа, текстолога, фольклориста, историка литературы, члена-корреспондента ВУАН В. П. Адриановой-Перетц в исследование украинской старины и участие ученого в украинской научной жизни.

Рассмотрен жизненный путь ученого. Показано активное участие В. П. Адриановой-Перетц в работе Семинария русской филологии под руководством профессора В. М. Перетца: исследование рукописно-книжного наследия в Полтаве (1910 г.), Житомире (1910 г.), Нежине (1914) и Киеве (в 1915 г.). Ее участие в Семинарии русской филологии способствовало продолжению активной научной жизни в дальнейшем. Признанием научных заслуг ученого было избрание ее в 1914 г. действительным членом Общества любителей древней литературы.

Доказано, что В. П. Адрианова-Перетц была одним из основателей Общества украинской истории, литературы и языка в Ленинграде. В русле исследований Общества изучала историю древнего украинского театра и его взаимосвязь с западноевропейским, собирала материал по истории украинской пародии XVIII в. и т. п. В 1926 г. за весомый вклад в области украиноведения была избрана членом ВУАН.

Освещено сотрудничество В. П. Адриановой-Перетц с Комиссией древней украинской литературы ВУАН: составляла библиографию украинских рукописей и старопечатных книг, хранившихся в фондах архивов и библиотек Ленинграда; сделала несколько тысяч карточек с библиографическим описанием выявленных памятников древней украинской литературы.

Предложено тщательное изучение дальнейшего участия В. П. Адриановой-Перетц в украиноведческих исследованиях и научной жизни.

Ключевые слова: В. П. Адрианова-Перетц, ученый, украинская старина, Всеукраинская академия наук, научная деятельность.